

УДК 342.951: 347.734 (336.74)

Л.Л. Баланюк,
кандидат юридичних наук

ЕЛЕКТРОННО-БАНКНОТНА ПЛАТІЖНА СИСТЕМА ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВИ

Обґрунтовується необхідність реформування платіжної системи та введення в обіг електронних банкнот як засобу формування валютних резервів. Наводяться захисні механізми електронно-банкотної платіжної системи від формування зовнішніх валютних боргів України.

Ключові слова: валюта, безготівкові гроші, нестача грошової ліквідності, валютні запозичення, електронні банкноти, електронно-банкотна платіжна система.

Обосновывается необходимость реформирования платежной системы и введения в оборот электронных банкнот как средства формирования валютных резервов. Приводятся защитные механизмы электронно-банкотной платежной системы от формирования внешних валютных долгов Украины.

Ключевые слова: валюта, безналичные средства, нехватка денежной ликвидности, валютные задолженности, электронные банкноты, электронно-банкотная платежная система.

Paper explains the necessity of the reforming the payment system and the issuance of electronic banknotes as means of building foreign exchange reserves.

Keywords: foreign currency, written order on account, pressure for money liquidity, foreign currency debts, electronic banknotes, electronic banknotes system.

Найбільш негативним наслідком світової фінансової кризи 2008 року для української економіки став дефіцит оборотних коштів. Для підтримки стабільності національної фінансової системи наша держава була змушена вдаватися до зовнішніх запозичень, що поставило її у фінансову залежність від іноземних кредиторів.

Проблемам причин виникнення та способам подолання негативних наслідків фінансової кризи присвячувались праці таких вітчизняних науковців та політиків і зарубіжних вчених як М. Азаров, Г. Багратян, О. Євтух, І. Кравченко, Є. Лисенко, В. Міщенко, С. Науменкова, М. Пацера, О. Петрик, А. Сомик, С. Тігіпко, С. Глазьев, В. Дементьев, А. Кудрін, Б. Джованік та інших. Використовуючи здобуток названих вище науковців, ми вказуємо на недоліки національної платіжної системи і пропонуємо заходи з її вдосконалення, що дозволять не вдаватися до зовнішніх запозичень у кризові періоди.

Сучасна платіжна система, що діє за допомогою використання безготівкових грошових коштів, має ряд системних недоліків, крайнє вираження яких проявляється в нестачі грошової ліквідності – простіше кажучи, у відсутності обігових коштів в економіці.

У цьому випадку держава не може випустити в обіг для функціонування економіки недостатні кошти, оскільки цьому суперечить сама природа безготівкових грошей. Безготівкові гроші – це *боргові зобов'язання*, які виконують функцію розрахункових засобів [1, с. 4, 7; 3, п. 1.4]. Тобто безготівкові гроші – це борги. Якщо в економіці з будь-якої причини виникає нестача грошей (фінансова криза), то випускати в обіг нові безготівкові гроші означає робити нові борги, при тому, що старі нікуди не поділися. У разі перевищення критичної маси коштів-боргів (перевищення розміру боргів над можливістю національної економіки з ними розрахуватися) держава стає банкрутом – оголошується дефолт.

Таким чином, національна платіжна система змушена звертатися до іноземних позик для введення обігових коштів у свою економіку. Іноземні ж гроші забезпечуються економіками тих країн, де вони є платіжним засобом. Парадокс такої ситуації полягає в тому, що при нестачі платіжних засобів в інших економіках (загальна криза ліквідності) залучення іноземних позик – це залучення чужих незабезпечених

боргів. Адже за відсутності обігових коштів країна-позичальник просто «друкує» гроші для дачі в борг. Ці гроші є нічим не забезпечені борги, але введення їх в обіг чужої економіки дозволяє забезпечити їх платіжну спроможність товарообігом цієї економіки. У вигравші буде тільки країна-позичальник, позаяк за рахунок чужої економіки вона буде покривати свої борги, перекававши їх тягар на інші країни.

Для уникнення подібних ситуацій в грошовій системі України автор статті пропонує запровадити в обіг нову форму грошей – електронні банкноти. **Електронні банкноти** (далі – ЕБ) – це електронні коди на електронних носіях інформації оператора платіжної системи, які є засобом обігу й платежу. Платіжна спроможність і справжність банкноти забезпечується закритою платіжною системою. Можна сказати, що електронні банкноти – це електронна готівка. Таким чином, у державі будуть обертатися гроші у формі: *готівкових грошей* – “фізичної” (паперової) готівки; *електронних банкнот* – електронної готівки.

Електронна банкнота як електронний код складається з блоків кодів, які містять інформацію про: код валюти згідно з ISO 4217 (наприклад, 980 – гривня, 840 – долар), номінал банкноти, рік та номер емісії, номер банкноти, тип (стан) банкноти.

Проте дана форма грошей, звісно, не може існувати сама по собі. Для її існування та ефективного функціонування необхідна власна платіжна система – електронно-банкнотна.

Електронно-банкнотна платіжна система (далі – ЕПС) – сукупність правил, процедур і технічної інфраструктури, що забезпечують обіг електронних банкнот. Центральне місце в структурі електронно-банкнотної платіжної системи посідає її *Розрахунково-касовий центр (РКЦ ЕПС)*. Електронно-банкнотна платіжна система дозволить безболісно виходити із ситуацій, коли виникає нестача грошової ліквідності, не вдаючись до зовнішніх позик, і матиме ряд захисних механізмів, як від падіння грошової ліквідності, так і від “накачування” національної економіки чужими незабезпеченими платіжними засобами.

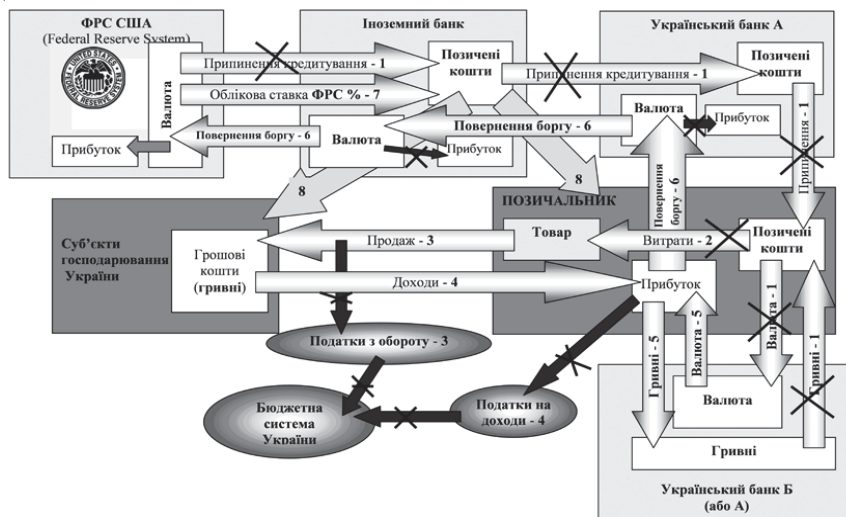
Для розкриття цих механізмів зробимо порівняльний аналіз поведінки сучасної безготівкової та електронно-банкнотної платіжних систем при зменшенні обігових коштів в економіці.

1. Механізм виникнення нестачі грошової ліквідності на прикладі фінансової кризи 2008 року (див. Схему 1):

1. Федеральна резервна система США піднімає розмір облікової ставки ФРС, що в результаті робить кредити дорогими і вся низка позичальників змушена піднімати процентні ставки для своїх позичальників (або вимагати від них негайного погашення всієї суми боргу) [4]. Також ФРС США може просто припинити перекредитовувати своїх позичальників-банки.

Внаслідок цього кінцевий позичальник – український СПД, не тільки не отримує нові кредити, але також повинен терміново розрахуватися за старі.

Схема 1. Схема механізму фінансової кризи 2008 року (нестача грошової ліквідності).

2. Відсутність коштів у **Позичальника** не дозволяє йому виробляти новий товар, оскільки немає коштів на закупівлю сировини (матеріалів, послуг, робіт) для виробництва товару. Одночасно вільні кошти вилучаються в нього у вигляді погашення кредитних сум.

3. **Позичальник** продає ще наявні у нього товари, але скорочення коштів у інших СПД призводить до падіння продажів. Часто наявний товар залишається непроданим, а новий – не виробляється. З проданих товарів СПД сплачує податки з обігу.

4. **Позичальник** отримує доходи (прибуток) і сплачує податки з доходів. З падінням обігу в СПД, суми сплачених податків до бюджетів України різко падають.

5. **Позичальник** обмінює в **Українському банку** гривні на валюту для повернення кредиту.

Оскільки валюта в кризовій ситуації потрібна всім, попит на неї підвищується, що призводить до зростання ціни на валюту. У підсумку СПД отримує менше валютних коштів при обміні, що ще більш ускладнює його становище.

Водночас в Банку відбувається швидка втрата валютних резервів і *накопичення гривневої маси*. У свою чергу, гривнева маса обмінюється на валюту на міжбанківському ринку, що призводить до *виснаження валютних державних резервів*. Банки не поспішають вкладати вільні гроші в реальне виробництво (що дає 5–7 % прибутку річних), а гроші вкладаються в спекулятивні операції (що дають 20–25 % прибутку річних). У підсумку реальний сектор економіки залишається без так потрібних йому обігових коштів, а спекуляція активами призводить до подальшого зростання грошової боргової маси.

6. **Позичальник** повертає **Українському банку** кредитні кошти. Оскільки різниця між відсотками, кредитованими раніше для СПД і поверненими в Іноземний банк коштами на цей момент, є незначною, то Український банк не отримує прибуток як різницю відсотків між позиченими і кредитованими коштами.

Український банк повертає **Іноземному банку** кредитні кошти. Іноземний банк також не отримує прибуток з тієї ж причини, що і Український банк. **Іноземний банк** повертає **ФРС США** кредитні кошти. ФРС отримує прибуток у вигляді відсотку від кредитованих коштів.

7. Коли нестача обігових коштів робиться критичною, **ФРС США** опускає розмір *облікової ставки ФРС* (як антикризовий захід) і позичає **Іноземному банку** грошові кошти під відсоток, який визначається новим розміром *облікової ставки*. При цьому кредити отримують тільки певні (“свої”) банки, а інші кредитні установи продовжують відчувати гострий кредитний голод. Обмеженість розмірів кредитів мотивується все тими ж причинами нестачі обігових коштів.

8. Падіння обігу у суб'єктів господарювання призводить до їх різкого здешевлення і накопичення боргів. **Іноземні суб'єкти** (іноземні банки, пов'язані з ними особи), які мають грошові кошти (прокредитовані ФРС США), задешево купують суб'єкти господарювання.

При припиненні перекредитування сучасна міжнародна платіжна система перестає нормально працювати, оскільки її робота побудована на принципі постійної необхідності вливання в обіг усе нових грошових коштів. Оскільки сучасні грошові кошти – це боргові зобов'язання, то функціонування сучасної платіжної системи призводить до постійного *зростання боргових зобов'язань*.

Рано чи пізно розмір боргу наближається до критичної величини, що змушує вживати заходів для його скорочення. За кризи обігових коштів відбувається *списання боргів* (переоцінка вартості активів). Наприклад, при застосуванні припису FAS № 157 “Вимірювання за справедливою вартістю” від вересня 2006 року банки США повинні були оцінити свої активи за ринковою вартістю, а не за тією ціною, за якою вони закуповувалися. Переоцінка вартості активів призвела до їх різкого зменшення, а оскільки активи виражені в “боргових” грошах, то зменшення розміру грошових активів призвело до зменшення загального розміру боргу фінансової системи. При

цьому основні втрати несуть реальні країни-виробники товарів, оскільки зароблені ними кошти теж проходять переоцінку вартості.

Отже, фінансова криза є *інструментом зменшення боргової грошової маси*, а саме об'єму світової резервної валюти. Зменшення грошової маси дозволить сучасній платіжній системі працювати й надалі в режимі постійного збільшення боргових грошей до наступного критичного зростання боргу (і необхідності виникнення нової фінансової кризи). Сама ж грошова маса під час кризи виводиться з реального сектору економіки й осідає в кредитних установах.

Автор статті пропонує наступний механізм функціонування національної платіжної системи, який забезпечить економіку України від негативного впливу боргових зобов'язань світової фінансової системи:

Для проведення міжнародних розрахунків у **Валютному касовому центрі** відкриваються *валютні кореспондентські (розрахункові) рахунки*. На ці рахунки з використанням платіжної системи SWIFT (TARGET) зараховуються від іноземних контрагентів *безготівкові гроші в іноземній валюті*. Кошти в іноземній валюті переводяться в рахунок-сховище у **Валютний резерв**. У **Депозитарії рахунків** відкривається *електронно-банкнотний валютний кореспондентський (розрахунковий) рахунок*. З **Резерву банкнот** на відкритий в Депозитарії рахунків валютний рахунок перераховуються *валютні електронні банкноти* в сумі, яка дорівнює сумі безготівкових грошей на рахунок-сховищі у Валютному резерві.

Платіжна спроможність валютних електронних банкнот забезпечується, на відміну від гривневих електронних банкнот, не державою, а валютними коштами у Валютному резерві. Таким чином, **валютні електронні банкноти** – це електронні грошові знаки, випущені НБУ і *забезпечені іноземними грошима*, що знаходяться у володінні держави і використовуються як засіб обігу та платежу.

Тобто, поки іноземна валюта не залишає межі України, у платіжній системі обертаються тільки грошові знаки, забезпечені цією валютою, а сама валюта перебуває *на зберіганні та у розпорядженні держави*.

Всередині РКЦ ЕПС відбувається *перерахування валютних електронних банкнот* з одного валютного рахунку на інший. Якщо валютні кошти потрібні для міжнародних розрахунків, то *валютні електронні банкноти* вилучаються з електронних валютних рахунків до Резерву банкнот. Тобто валютні електронні банкноти вилучаються з обігу і перестають забезпечуватися іноземними грошима, що перебувають на рахунок-сховищі Валютного резерву.

Безготівкові валютні кошти, що раніше забезпечували платіжну здатність цих валютних банкнот, *переводяться* з Валютного резерву на кореспондентський (розрахунковий) рахунок у **Валютному касовому центрі**. Для проведення міжнародних розрахунків із *валютних кореспондентських (розрахункових) рахунків* у **Валютному касовому центрі** *безготівкові гроші в іноземній валюті* перераховуються іноземним контрагентам з використанням платіжної системи SWIFT (TARGET).

Цей спосіб здійснення платежів в національній РКЦ ЕПС включає в себе захисні механізми від утворення нестачі оборотних коштів у національній економіці:

2. Захисний механізм РКЦ ЕПС від утворення нестачі обігових коштів у національній економіці (див. Схему 2).

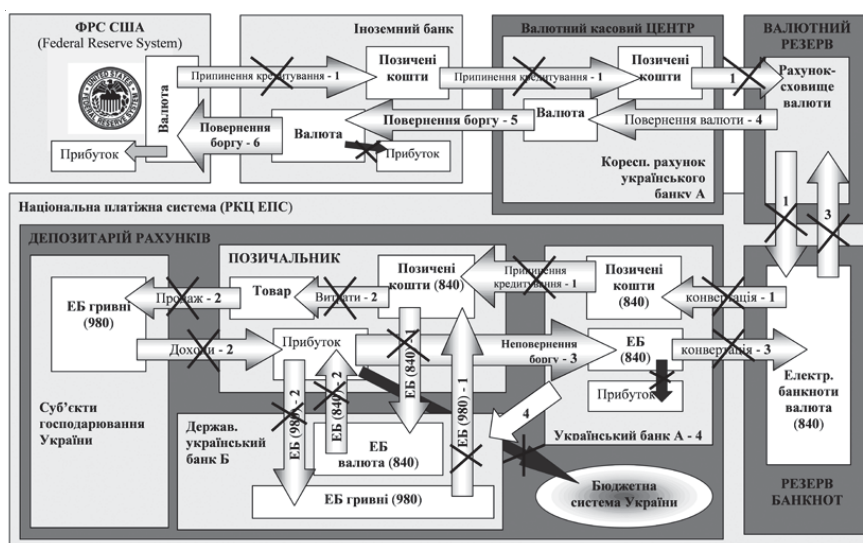
1. **Федеральна резервна система США** піднімає розмір *облікової ставки ФРС*, що в результаті робить кредити дорогими і весь ланцюжок позичальників змушений піднімати процентні ставки для своїх позичальників і вимагати від них негайного погашення всієї суми боргу.

2. Відсутність коштів у **Позичальника** не дозволяє йому виробляти новий товар, оскільки немає коштів на закупівлю сировини (матеріалів, послуг, робіт) для виробництва товару. Позичальник не виробляє і не продає товари і, як наслідок, не отримує жодних грошових надходжень. Тому у **Позичальника** відсутні кошти для погашення кредитних сум.

3. **Позичальник** не може повернути **Українському банку А** кредитні кошти, виражені в валютних електронних банкнотах. У свою чергу, **Український банк А** не має грошових коштів, виражених в валютних електронних банкнотах, для їх конвертації в безготівкові валютні кошти.

Фактично ж, валютні електронні банкноти знаходяться на рахунках **Державного українського банку Б**, обміняні свого часу в **Позичальника** на гривневі електронні банкноти. Таким чином, державний банк може взяти на себе зобов'язання приватного банку погасити його кредит. Зрозуміло, приватний банк відтепер стає боржником не **Іноземного банку**, а держави в особі **Державного українського банку Б**.

Схема 2. Схема захисного механізму РКЦ ЕПС при нестачі грошової ліквідності

4. **Державний український банк Б** виділяє **Українському банку А** безготівкові валютні кошти для погашення кредитної заборгованості перед **Іноземним банком** (або погашає кредит самостійно) під заставу *активів Українського банку А*.

У разі *неможливості* надалі **Українського банку А** *розрахуватися перед державою* за отримані безготівкові кошти, *активи Українського банку А* (статутні кошти тощо) *переходять у власність держави*. Таким чином, держава, по-перше, компенсує свої грошові втрати, по-друге, отримує контроль над черговою кредитною установою, що дозволить провести *поступову націоналізацію кредитно-фінансової системи України* [2, с. 2–3]. Втрати виражаються в неповерненні гривневих електронних банкнот. Проте оскільки гривні в обіг випускає держава, втрати можна компенсувати (за гострої необхідності) запуском в обіг нових коштів. Звичайно, це спровокує деякий рівень інфляції, але інфляційні втрати лягають не на державу, а на власників коштів.

Також **Позичальник** стає боржником не **Українського банку А**, а держави, що теж може стати причиною націоналізації **Позичальника**.

5. **Український банк А** повертає **Іноземному банку** кредитні кошти. **Іноземний банк** (ФРС) *не може отримати контроль над кредитно-фінансовою системою України* як над неплатоспроможним кредитором, оскільки *будь-які суми раніше позичених валютних коштів будуть повернуті*.

6. **Іноземний банк** повертає **ФРС США** кредитні кошти. ФРС отримує прибуток у вигляді відсотка від кредитованих коштів.

Таким чином, *захисний механізм* електронно-банкотної платіжної системи полягає в *можливості повернути іноземним позикодавцям практично будь-які суми раніше позичених коштів* і, як наслідок, неможливості безконтрольного зростання боргів національних суб'єктів господарювання перед іноземними позикодавцями.

Тривале застосування цього захисного механізму призведе також до поступової *націоналізації кредитно-фінансової системи України*.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що впровадження електронно-банкотної платіжної системи в Україні дозволить:

- сформувати валютні резерви в обсязі всіх обігових в державі валютних коштів;
- зберігати повний контроль за внутрішнім переміщенням валютних коштів;
- повернути іноземним позикодавцями будь-які суми раніше отриманих валютних позик;
- поступово націоналізувати кредитно-фінансову систему України;
- не підвищувати рівень державного боргу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2346-III // ВВР. – 2001. – № 29. – Ст. 137.
2. Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 31 жовтня 2008 року № 639-VI // ВВР. – 2009. – № 14. – Ст. 181.
3. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Постанова Правління Національного банку України від 21 січня 2004 року № 22.
4. The Discount Rate of Federal Reserve System [Електронний ресурс]. – Джерело доступу : <http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/discountrate.htm>.

Отримано 11.06.2013